

BERDJAJEVLJEVO SHVAĆANJE CRKVE

Josip Kribl

Božansko biće Crkve

Ljudski je dio kršćanstva — smatra Berdjajev — učinio u Crkvi trostruko izdajstvo protiv cjelovitog kršćanstva: najprije ga je iskrivio, zatim ga se potpuno odrekao i napokon — to je bio njegov najveći grijeh — počeo ga je proklinjati poradi zla što ga je učinio sam taj ljudski element. Kada se kritizira kršćanstvo, kritiziraju se grijesi i mane ljudskog dijela u kršćanstvu, kritizira se činjenica što čovjek nije sa svoje strane primio, odnosno što je izobličio Kristovu Istinu. A upravo su ta izobličjenja, ti ljudski grijesi, kriva da se svijet postupno otcijepio od kršćanstva.

Sam čovjek nanosi kršćanstvu izobličjenje, a zatim ustajući protiv tog istog izobličjenja ne govori o sebi koji je to učinio, već ustaje protiv kršćanske vjere. Ono protiv čega se dižu ocrnitelji kršćanstva ne nalazi se u Kristovim riječima, u Kristovu Evanđelju. Toga nema u predaji ili naučavanju Crkve. Nema toga u životima svetaca. Idealnom načelu treba suprotstaviti neko drugo načelo. Nekoj činjenici valja suprotstaviti drugu činjenicu (. . .) U Evanđelju i u Kristovim zapovijedima, u naučavanju Crkve, u primjerima svetaca, u savršenim ostvarenjima kršćanstva naći ćete dobru vijest o dolasku Kraljevstva Božjega, naći ćete poziv ljubavi prema bližnjemu, poziv slatkoće, poziv žrtve, poziv čistoće srca, ali nećete naći poziv na nasilje, obijest, osvetu zasičenu mržnjom jedne klase protiv druge, na pohlepu, kako je to vidljivo u nekim ideologijama, gdje se nalaze samo pozivi na borbu za pojedinačne probitke, na osvetu, ali ništa što bi se odnosilo na ljubav, na žrtvu ili na duhovnu čistoću,

Često su kršćani u povijesti činili ove pogreške, i to pod Kristovim štitom, ali nisu nikada u takvim svojim djelima primijenili njegove zapovijedi. Protivnici kršćanstva uživaju u tome kad kažu da su se kršćani često poslužili silom u širenju i obrani svoje vjere: činjenica je sama po sebi neosporna; no moramo naglasiti i činjenicu koja nam svjedoči koliko su kršćani bili zaslijepljeni strašću dok se još njihova narav nije otvorila svjetlu i dok su iskrivljivali neke stvari kako bi mogli opravdati svoj grijeh; krivo su prikazivali najsvetiju i najpravedniju stvar, te time ujedno dokazavali kako još ne razumiju onog duha kojemu pripadaju. Kad je Petar, da bi obranio Krista, izvukao mač i udario slugu velikog svećenika te mu odsjekao uho, Isus mu reče: »Stavi mač u korice jer tko se mača laća od mača će i poginuti.«⁴

•

⁴ Mt 26, 52. Tekst s bilješkama 1—9 uzet je prema prijevodu: Nikolaj Berdjajev, *Von der Würde des Christentums und der Unwürde der Christen*, Luzern, 1936. Original je izašao u Varšavi 1928. g. pod naslovom: *O dostoinstvu christianstva i nedostoinstve christian.*

Božanska istina kršćanstva, prihvaćena od ljudi, lomi se u njihovoj grešnoj naravi, u njihovoj ograničenoj svijesti. Kršćanska objava i kršćanski religiozni život, kao svaki drugi dio objave i religioznog života, ne pretpostavljaju samo opstojnost Božju već i ljudsku. I religiozni život, iako je obasan svjetlom milosti koja proizlazi od Boga, prilagođuje prema svom duhovnom oku to božansko svjetlo i nameće Božjoj objavi granice svoje svijesti i naravi. Znamo iz Biblije da se Bog objavio Židovima, ali srdžba i osveta koje se očituju kod Jahvea, nisu Božja svojstva. To je slika odražena s obzirom na Jahvu, na Boga, u svijesti židovskog naroda kojemu su te mane svojstvene.²

Kršćanska istina nije bila samo ograničena već je bila i iskrivljena. Kad god je bila iskrivljena kod ljudi ideja o Bogu, Bog je bio prikazan kao istočnjački despot ili kao vladar samodržac. Na isti način bila je iskrivljena dogma o otkupljenju koje se tumačilo kao neka presuda sudbene parnice, podignute od nekog Boga koji se rasrdio na čovjeka jer je taj prekršio njegovu volju. Tako iskrivljeno i ljudski ograničeno shvaćanje dogmi dovelo je ljude dotle da su se mnogi otcipijeli od kršćanstva. Bila je iskrivljena i sama ideja o Crkvi. Ona je bila prosuđivana izvanjski i poistovječena s hijerarhijom, s obredima, s grijesima svojih članova. U njoj se gledala prije svega ustanova. Najdublje i najprirodnije shvaćanje Crkve, koja se mora smatrati duhovnom ustanovom, mističnim Kristovim Tijelom — tako je definira apostol Pavao — bilo je svedeno na drugi red i bilo je pristupačno samo neznatnoj manjini.

Liturgija i sakramenti bili su smatrani vanjskim obredima i njihovo otajstveno značenje nije bilo na umu tim pseudokršćanima. I tako su napuštali Crkvu sablažnjavani manama klera, pogreškama crkvenih ustanova, koje su bile previše blize državnim ustanovama, izvanjskom vjerom vjernika i licemjerjem lažne pobožnosti.³

Ipak treba imati na pameti da Crkvu tvore božanski i ljudski elemenat, da je život Crkve bogočovječni život, usklađeno djelovanje božanskoga i ljudskoga. Božanska je ustanova Crkve vječno nepogrešiva, sveta i čista; ne može biti iskrivljena i vrata je paklena neće nadvladati. Božanski elemenat Crkve, Krist njezina glava, moralna i evanđeoska nauka, temeljna načela naše vjere, crkvene dogme, sakramenti i milosno djelovanje Duha Svetoga ostaju stalni i sveti. No ljudska strana Crkve je pogrešna i promjenjiva: tu se događaju izobličenja, bolesti, neuspjesi, kao što se mogu pojaviti i stvaralački pokreti, obogaćenja, razvitak i preporod. Grijesi kršćana i crkvene hijerarhije nijesu grijesi Crkve shvaćene u svojoj božanskoj biti i svojoj svetosti. Kršćanstvo ne odbacuje ljudsku narav, ali traži da je prosvijetli i preobrazi, iako mu se ta ljudska narav odupire i nastoji ga izobličiti. Između božanskog i ljudskog ele-

•

² Ovakav način izražavanja naziva se »antropomorfizam«. Čovjek doživljava Boga i izražava se o njemu na ljudski način.

³ Misiije i misiologija nam sada potvrđuju da je to bila nedostojna i pogrešna metoda za proširenje kršćanstva.

menta u Crkvi vodi se neprestana borba; u njoj božanski element često nadvisuje i osvjetljuje ljudski element, no jednako tako ljudski element izobličuje božanski.

Kršćanstvo uzdiže i postavlja čovjeka u središte svijeta. Isus Krist, Sin Božji utjelovio se i tako postao čovjekom, ali je tim posvetio ljudsku narav. Kršćanstvo daje čovjeku najvišu svrhu života, dozivlje mu u pamet njegovo božansko podrijetlo i najuzvišenije poslanje. No, kršćanska se vjera razlikuje od ostalih vjera, ne dozvoljava ljudskoj naravi nagnuće na grijeh i pad već zahtijeva od čovjeka da to junački nadvlada.

Ljudska narav oslabljena istočnim grijehom veoma je sklona grijehu i nije sposobna prihvaćati i zadržavati u sebi božansku istinu kršćanstva i bogočovječanski smisao ljudskog života koji nam je objavio Isus. Isus Krist, Bog i čovjek, uči nas ljubiti Boga i čovjeka, našeg bližnjega. Ljubav prema Bogu i prema čovjeku nerazdjeljivo su vezane. U Bogu ljubimo i svoju braću, a u ljubavi prema ljudima, prema braći, očituje se i ljubav — prema Bogu: »Ako ljubimo jedan drugoga, Bog ostaje u nama i ljubav je njegova savršena u nama« (Iv 4, 12). Krist je bio Sin Božji i ljudski. On nam je objavio savršeno sjedinjenje Boga i čovjeka, ljudsko božanstvo s božanskom ljudskosti. No naravan čovjek veoma teško prima ovu puninu ljubavi. Težnja k Bogu rastavlja ga od povezanosti s ljudskim, jer je spreman ljubiti Boga, pa u svojoj nespretnosti ostaje hladan i okrutan prema čovjeku. U drugom slučaju teži za čovjekom pun spremnosti za ljubav i služenje čovjeku. Ali, dok to nastoji, udaljuje se od Boga i hoće uništiti pojam o Njemu, kao opasan i protivan čovječanstvu. Takvo je gledanje u humanizmu i čovjekoljubivom socijalizmu. Tako, nakon što je pogažena bogoljudska ideja, razdvojena je ljubav prema bližnjemu, čovjeku, od ljubavi prema Bogu. U svojoj nespretnosti ljudi napadaju kršćanstvo zbog svojih vlastitih pogrešaka.

Pitanje odgovornosti i krivnje

Ljudska narav teško prima puninu kršćanske istine i njezin sadržaj ljubavi i slobode. Odatle proizlazi nepodnošljivost, fanatizam i okrutnost, što su kršćani u povijesti često činili. Čovjek je preuzeo tek isječak istine i time se zadovoljio. Tek je neznatnoj manjini ostala pristupačna punina istine, punina svjetlosti. Čovjek može izobličiti bilo koju stvar, pa i najapsolutniju istinu može upotrijebiti kao sredstvo svojih strasti. Apostoli koji su bili blizu Kristu, božanskom Učitelju, i obasjani svjetlom njegove osobe, ipak su izobličili njegovu istinu. Shvaćali su Njegovu istinu, Njegovu nauku ograničeno i previše ljudski, prilagođujući se ograničenosti svoga židovskog shvaćanja.

Kad se napada srednjovjekovno kršćanstvo i kada se kršćanskoj vjeri predbacuje nepodnošljivost, fanatizam i okrutnost, lomače inkvizicije, redovito se to pitanje krivo shvaća i rješava. Napadaj protiv kršćanstva protiv kojeg se iznose stanovite činjenice — često pretjerane, iako sigurne nije zapravo napadaj protiv kršćanstva, već je napadaj protiv kršćana koji su iskrivljivali bit kršćanstva. Ispitamo li do kraja, ustanovit ćemo da ljudi napadaju sami sebe. Značajna crta srednjovjekovng katolicizma

jest načelo teokracije.⁴ Po tom načelu Crkva je i previše postala slična običnoj državi. Papi se pridijevala određena zemaljska vlast. No za srednjovjekovnu nepodnošljivost nije odgovorna katolička Crkva, već barbarska narav tadašnjeg čovjeka. Svijet tadašnjeg vremena bio je pun okrutnih nagona. Crkva je u takvim okolnostima nastojala urediti to društvo sklono anarhiji i naprezala se da ga ublaži, da ga pokrščani, no u tome nije uvijek uspijevala, jer se tome previše odupirala barbarska oporost čovjeka. Srednjovjekovni svijet — formalno smatran krščanskim — u zbilji je po svoj naravi bio napola krščanski, napola poganski, Crkvena je hijerarhija u svom sustavu, a to znači i s onim grešnim elementom, unosila u život Crkve vlastite mane; bila je častohlepna i često je iskrivljavala Kristovu istinu. Božanski je element u Crkvi nedirnut i tako je mogao i dalje obasjavati ljude. Kristov je evandeoski glas neprestano odzvanjao u svojoj čistoći. Bez Crkve i bez krščanstva srednjovjekovni bi svijet — okrutan kakav je bio — nestao u krvi, i duhovna bi kultura bila zauvijek izgubljena. Naime, moramo naglasiti da je staru grčkorimsku kulturu u njenoj najuzvišenoj baštini sačuvala Crkva i tako predala novom svijetu. U srednjem vijeku redovnici su bili jedini učenjaci, filozofi i intelektuaci. S druge je strane krščanstvo stvorilo viteški tip čovjeka u kojem je i prema kojem je ondašnja oporost oplemenjena i kultivirana. No moramo reći i to da je prirodna drskost srednjovjekovnog čovjeka u mnogočemu bila prihvatljivija od civilizacijske duševne praznine modernog i mehaniziranog suvremenog čovjeka.

Pravoslavna Crkva nije poznavala inkvizicije, nije upotrebljavala slična nasilja u pitanju vjere i savjesti, niti je fanatizam bio znak njezina djelovanja. Prvi grijeh Pravoslavne Crkve bila je prevelika podređenost državnoj vlasti. Iskrivljanja i ljudskih slabosti bilo je jednako u Katoličkoj i Pravoslavnoj Crkvi. Sve je to proizlazilo iz ljudske slabe naravi upravo zbog toga što pripadnici Crkve nisu živjeli po nauci Crkve, po istini koju je Krist unio u svoju Crkvu. Čovjek je u tom smislu morao sebe okrivljivati zbog nepridržavanja istine, a ne Krista koji je istinu donio.

Čovjek traži slobodu, ne želi biti ničim prisiljen u djelovanju za dobro, ali kad ne čini dobro, okrivljuje Boga zbog posljedica svoje neograničene slobode koju mu je On udijelio. Zasićenost ljudskog roda opačinom proizašla je od čovjeka, a ne od Boga, ne od Krista. Kristovu nauku ne tvori onaj dio krščanstva što ga i sami ljudi kritiziraju i opovrgavaju, jer nije dobar.

U jednom Welsovu djelu nalazi se dijalog između Boga i ljudi: Ljudi se tuže na život pun nevolja, zala, koji tako postaje nepodnošljiv. No Bog odgovara ljudima: »Ako vam se te stvari ne sviđaju, nemojte ih činiti!« — Ovaj je dijalog značajan po svojoj jednostavnosti i veoma po-

•
⁴ Sama riječ označuje Božju vladavinu. No to valja dobro shvatiti. Nigdje nije postojala »teokracija« u pravom smislu riječi, već su ljudi kroz povijest to tako nazvali, a prava će teokracija biti u slobodi i ljubavi na koncu svijeta Berdjajevljeva je misao.

učan. Kršćanstvo je u svijetu okruženo nečuvenim otporom sila zla. Ono djeluje u tami, u tminama i neopire mu se samo ljudsko zlo već i nadljudsko: sile pakla ustaju protiv Krista i njegove Crkve. One se ne bore samo izvan protiv Crkve i kršćanstva već i iznutra s namjerom da bi Crkvu iskvarile a kršćanstvo izobličile. Odurotnost koja je uzrok opustošenja vladala je u svetom mjestu, ali time to mjesto nije postalo manje sveto, baš naprotiv njegova svetost sve jače sja! Kad bi ljudi posjedovali određeno duhovno zrenje (intuiciju),⁵ sigurno bi osjetili da — dok iskrivljuju kršćanstvo i okrivljuju ga zbog zla za koje nije odgovorno — time razapinju Krista koji vječno prolijeva svoju krv za grijeh svijeta.

Ne prosuđuje se istina prema ponašanju ljudi; još manje prema ponašanju ponajgorih ljudi. Treba gledati istini u lice i napajati se svjetlošću koja iz nje izbija. Ljudske odsjeve te istine valja prosuđivati po najbojljima, a ne po najgorima. Kršćansku vjeru valja suditi po apostolima i mučenicima, po herojima i svecima, a ne po masi duša koje su napola kršćanstke, a napola poganske, koje nam jedino iskrivljuju pravu sliku kršćanstva u svijetu.

Kršćanstvo je bilo postavljeno pred dvije velike kušnje, kušnju progonstva i kušnja slavlja. Kršćani su nadvladali kušnju progonstva i postadoše mučenici i heroji. Bilo je to na početku kršćanstva. Izdržali su progonstva rimskih careva, a nadvladali su tu kušnju progonstva i u naše dane.⁶ Mnogo je teže nadvladati kušnju slavlja. Kad se Konstantin poklonio Križu i kad je kršćanstvo postalo službenom vjerom carstva, tada je doista počela duga kušnja. Kršćani su često sami postajali od progonjenih progonitelji, popuštali su kušnjama kraljevstva ovoga svijeta i ovomezaljske vlasti. Tada su se uvukle u kršćanstvo one zloupotrebe, koje su poslije postale uzrocima napada na kršćanstvo. Kršćanstvo nije odgovorno što ljudi nisu shvatili veselje njegova slavlja u svijetu i Krist je po drugi puta bio raspet upravo od kršćana, koji su se smatrali njegovim službenicima na zemlji, a da nisu spoznavali čijeg su doista duha.

Crkva i grešnici

Ljudi našeg vremena koji su se udaljili od kršćanstva rado tvrde da bi kršćanska Crkva trebala biti sastavljena od savršenih ljudi, od svetaca. Ujedno okrivljuju Crkvu što se u njezinim redovima nalaze toliki grešnici, tolike nesavršene duše, toliki lažni kršćani. To je uostalom redovit prigovor protiv kršćanstva. No takvima nije poznata sama narav Crkve i oni zaboravljaju na njezino bitno poslanje. Crkva prije svega postoji radi grešnika, radi nesavršenih i izgubljenih među ljudima.

•

⁵ Intuicija je neposredna spoznaja, uzmimo, Boga; no to je ili naravni ili nadnaravni dar, milost. Kod suvremenih egzistencijalista, a njima pripada i Berdjajev, upravo se intuicija naglašuje kao naravna sposobnost kojom se čovjek »susreće« s Bogom i doživljava ga. Redovito spoznanje Boga u filozofiji se promatra kao spoznaja prirodnih stvari koje traže svoje konačno obrazloženje. U skolastičkoj filozofiji poznato pod »*Quinque viae sancti Thomae*«.

⁶ To se proširilo u naše vrijeme više nego kad je Berdjajev pisao ove retke.

Ona prije svega mora priteći u pomoć ovom svijetu, spasiti ga za vječni život i uzdignuti ga do neba. Bit se kršćanstva sastoji u sjedinjenju vječnog i vremenitog, neba i zemlje, božanskoga i ljudskoga, a ne u njihovu razdvajanju.

U prošlosti se unutar kršćanstva pojavio jedan sektaški pokret, montanizam koji je tvrdio da Crkvu moraju činiti isključivo savršena i sveta bića.⁷ Zahtijevao je da se nesavršeni i grešnici moraju isključiti iz njezina krila. Crkva je za montaniste bila zajednica kojoj je Duh Sveti udijelio posebne darove i na taj se način veći dio grešnog čovječanstva nalazio izvan kršćanstva. Crkvena je svijest osudila montanizam i Crkva je prigrlila raskajane grešnike. Sveci su bedem i potporanj Crkve, ali ona ne zavisi isključivo od njih, jer njoj pripada čitavo čovječanstvo koje traži vlastito spasenje svim načinima moralnog usavršavanja. Crkva je na zemlji vojujuća u borbi protiv grijeha i protiv zla. Ona još nije proslavljena Crkva. Recimo da je Krist u svoje vrijeme bio uz grešnike i carinike. Zbog toga su ga farizeji optuživali. Crkva Kristova mora biti slična Kristu: ne smije stajati samo uz savršene, već mora biti i uz one koji se gube. Kršćanstvo koje bi priznavalo samo čista bića bilo bi farizejsko: samilost, opraštanje i ljubav prema grešniku (pa ma kakvi bili njegovi grijesi i pristupi) plod su kršćanske ljubavi i put njezinog savršenstva.

Montanizam je primjer maksimalizma u kršćanstvu. To je manjak ljubavi, duhovna oholost i lažni moral. Njegova se laž pokazuje u tome što najviše moguće savršenstvo zahtijeva od drugih, a ne od samoga sebe. Odmah možemo dodati: Vi koji optužujete druge što nisu ostvarili čistoću, savršenstvo i svetost doista ne pomišljate na to da bi to sami morali ostvariti na sebi. Oni, međutim, koji su istinski doprli do savršenstva i svetosti ne običavaju optuživati ostale. Sveci su i »starcu milosrdni i blagi. Sami prema sebi moramo biti strogi, ali to ne smijemo biti prema drugima.«⁸ Na taj ćemo način izbjeći licemjerju i apstraktnom shvaćanju kršćanstva, o čemu je govorio Tolstoj.⁹

Razvoj Berdjajevljeve misli o Crkvi

Ove misli koje Berdjajev piše u svom djelu *O vrijednosti kršćanstva i nevrijednosti kršćana* ne daju nam naslutiti ono što je Berdjajev nosio u svojoj nutрини, kad je govorio o slobodi duha, o slobodi kršćanstva; one govore o kršćanstvu promatranu egzistencijalno, koje je mogao izvršno uklapati u zapadnu filozofiju teističkog egzistencijalizma, temeljena na »slobodi«. U tom je smislu svoje misli o slobodi, koje je dobrano uzimao iz Dostojevskoga, iz pseudomistike Jakova Bömea i Angelusa Silesiusa, uklapao u svoje »razvojno« shvaćanje Crkve. Pa čak ni razlika,

⁷ Montan, začetnik montanizma živio je u drugom stoljeću. Umro je najkasnije oko 179. g.

⁸ »Starec« u ruskim pravoslavnim manastirima je bio onaj monah koji je u samom manastiru davao, uprisutnjivao razborit, duhovni i svetački smisao manastirskom životu. Berdjajev će prema pisanju Dostojevskog spominjati kao »stareca« o. Tihona u *Demonima* i o. Zosimu u *Braći Karamazovima*.

⁹ Lav Nikolajević Tolstoj je jedan od najvećih ruskih književnika. Rodio se 9. IX. 1828, a umro 20. XI. 1910.

koju spominje između Katoličke i Pravoslavne Crkve u tom smislu što Katolička ima svoje breme papocezariзма s kojim je povezana inkvizicija, što Pravoslavna, kaže, nema, ali je opterećuje cezaropapizam, prevelika podložnost državi — ne daje nam naslutiti velikih razlika između Pravoslavne i Katoličke Crkve. Stoga nam on govori više o Kršćanstvu općenito pa čak i o Crkvi koju promatra pod općenitijim vidom. No poslije će se njegova misao o Crkvi kristalizirati u egzistencijalnom gledanju, a tu će se i opet i Katolička i Pravoslavna Crkva naći pod udarom njegove kritike.

Znamo da je Berdjajev veliki Rus, »zaljubljeni« pravoslavac, pa nam ovo izvanjskim gledanjem želi nametnuti misao da se on kad govori o Crkvi u svom egzistencijalnom gledanju na Crkvu izražava pozitivno o pravoslavlju. Međutim, ta bi misao bila posve kriva. On piše: »Crkva je daleko više od bilo kakve vidljive organizacije, ona je djelovanje.¹⁰ Berdjajev tako izgrađuje svoj pojam »prave Crkve«. Ne može se ona poistovjetiti ni s katolicizmom, ni s pravoslavljem, niti bilo s kojom socijalno-religioznom institucijom. Crkva je nešto što se ne može vidjeti ni opaziti. Ona stoji kao nevidljiva realnost koja na svoje egzistiranje upućuje putem vjere.¹¹ To bi bila zapravo mistična Crkva ili Crkva slobodne unutarnje povezanosti. On je naziva »Ivanovom Crkvom« nasuprot vanjskoj, zakonskoj Crkvi Petrovoj. Ona posljednja i nije ništa drugo već socijalizacija i zakonodavstvo vanjskog načina onoga što je bitno, što je sakrivena realnost prave »Crkve«, a očituje se u bilo kojoj društveno-institucionalnoj Crkvi — bilo katoličkoj, pravoslavnoj ili protestantskoj. Stoga katolička nauka, upozorava on, i ima distinkciju tijela i duše Crkve. Ova unutarnja — duša crkve — tijelo je Kristovo koje zahvaća svu beskonačnost kozmičkog života.¹² Crkva nije kraljevstvo Božje na zemlji, već priprava za to kraljevstvo u čitavom svijetu. U tom smislu se govori o općoj Crkvi. Vanjske socijalne religiozne organizacije nisu stvar Božja, one su carskog, vladalačkog karaktera. To je nešto drugo od prave Crkve, koja je nevidljiva, puna slobode i ljubavi, dakle od mistične, slobodne, duhovne Crkve. To je vanjski institut koji mora podnijeti mnogostruku kritiku; nešto posve drugo od Berdjajevljeva pojma »prave crkve«.

Već smo naglasili Berdjajevljevu misao: Kršćanska Crkva nije, kako bi neki htjeli, zbor ili skup savršenih kršćana. Naprotiv: Crkva ima u sebi najrazličitijih kršćana: dobrih i zlih, savršenih, ali i nesavršenih. Doista je tako da su sveci temeljni stup i tvrđava Crkve; njihova se djelatnost, kao i Kristova, mora protezati na grešnike. U tom će oni imati važnu ulogu. To će biti trijumfirajući momenat savršenosti Crkve — mističnog tijela Kristova.¹³

•

¹⁰ N. Berdjajev, *Odgovor protojereju S. Četverikovu: Put'* 50, str. 48—49.

¹¹ Isti, *Filosofija svobodnogo duha II*, str. 191. »Cerkov' est' nevidnaja vešč', ona prinadležit k miru nevidinyh veščej, obličaenyh veroju, ona sokrovenaja duhovnaja realnost'«.

¹² Isti, *Filosofija svobodnogo duha*, str. 200, 216—218. »Razdelenie proizošlo v carstve kesarja. Carstvo Božie možet byt liš edino.«

¹³ Isti, *O prirodi vere, Svetosavlje*, 1933, str. 175. *Odgovor protojereju Četverikovu, Put'* 50, str. 35—36, 45.

Zbog opterećenosti tradicijom i socijalnim shvaćanjima Katoličke ili Pravoslavne Crkve — Berdjajev se rađe naziva kršćaninom nego pripadnikom bilo koje socijalne organizacije. Smatra se egzistencijalnim kršćaninom koji pripada jednoj stvarnosti koja se neće objektivirati, preokretati u idol bilo koje historijsko-socijalne organizacije, već koja će ostati zajednica duha: »sabornost«, »communauté«, što bi označavalo čistu savjest u povezanosti s drugim čistim savjestima. Ta savjest prije svega treba posjedovati slobodu, a ne biti vezana utjecajem svijeta i i socijalom sredinom koja je može iskvariti.

Od takvog shvaćanja posve je drugo Crkva kao socijalna stvarnost, organizirana i vođena auktoritetom. Takva Crkva je uvijek isprepletena zakonima socijale organizacije, koja po sebi može biti i protivna drugoj socijalnoj organizaciji. Crkve se pozivaju na neki nepogrešivi tribunal. Svi oni koji to čine poklonici su vlasti; oni pripadaju Crkvi kao socijalnoj organizaciji i nisu proživljeno pripadnici vlastite slobode, koja mora stajati iznad bilo koje presude vlasti. U smislu pripadanja Crkvi — i to pravoj Crkvi, kako bi rekao Berdjajev — mora se braniti potpuna sloboda. On kaže da ostaje pravoslavac, ali samo u granicama svoje slobode, ne nametnutim zahtjevima bilo koje hijerarhije.

Crkva o kojoj on govori mora prije svega imati pred očima čovjeka, njegovu osbnost i njegovu slobodu. U tom smjeru mora Crkva djelovati, pozivajući k sebi, a ne namećući norme svojim auktoritetom. Auktoritet je doveo do rasula, a sloboda vodi k jedinstvu. Kad se u Rusiji osnivala »Živa Crkva«, to je moglo značiti samo jedno: da ona neće spasiti ni Rusiju ni pravoslavlje. Zašto? Zato jer osnivači nisu imali smisla za duhovne vrednote čovjeka. Osnivači su bili, veli Berdjajev, nasljednici službenog birokratskog, sinodalno-ober-tužilačkog pravoslavlja, a ne mističnog pravoslavlja, pravoslavlja svetaca, monaha, putnika bogomoljaca, mistične narodne pobožnosti. Preporod Crkve moguć je samo kroz mistiku, kroz duhovne sfere, kroz slobodu.¹⁴

Tim se ne smije misliti na to da bi se Crkva morala odvojiti od onih koje je zahvatio socijalno-revolucionarni pokret. Baš naprotiv: Crkva ne smije njemu popuštati, već mora biti s onima koji se izlažu strašno duhovnim opasnostima, jer ih i protiv volje zahvaća val bezboštva. Crkva ne smije biti nikako klasno obojena. Ona mora uvijek biti za čovjeka, pripadao on bilo kakvoj klasi, ali ga treba gledati s njegovom slobodom. Pa i onda, kad takvi ljudi nanose Crkvi poteškoće, ona za njih mora imati razumijevanja i osjećaja, jer su ljudi.

Budućnost Crkve ne stoji na utilitarno-političkim temeljima — Berdjajev očito šiba revolucionarne prilike u Rusiji i odnos Pravoslavne Crkve

¹⁴ Isti, *Duh i realnost*, str. 51. Paris, 1937, *Odgovor protojereju S. Četverikovu*, Put' 50, str. 39; *Postoji li u pravoslavlju sloboda misli i savjesti* — Put', 59, str. 46—47; *Ortodoksija i čovječnost*, Put' 53, str. 64; *Živaja cerkov i religiozno voožđenje Rossii*, Sofia I, 1923, str. 134.

prema nastalom stanju — već u žrtvi, nesebičnosti, koja će biti prožeta duhovnim gledanjem. Ovo je priprava, odnosno takvo gledanje na Crkvu je priprava na kraljevstvo Božje. Mi živimo u dvostrukom planu: prirodnom i duhovnom, zakona i blagodati, nužde i slobode; preva Evanđelju je kraljevstvo Božje katastrofa za plan zakona, nužde i prirode. Ono je za sve to sudnji dan.

Ne može se međutim identificirati Crkva na zemlji s kraljevstvom Božjim. Crkva nije to carstvo i kraljevstvo.¹⁵ To je doduše posve razumljivo i izvodiivo iz Berdjajevljeva shvaćanja slobode, koja ide svojim putem, a ne trpi nikakva određenja. Kraljevstvo Božje pretpostavlja djelovanje duha koji ide svojim slobodnim putem, svojom unutarnjom slobodom. Ta teži za unutarnjim preobražajem čovjeka i svijeta. Sve to prilazi i dolazi neprimjetno. No ništa od toga nije moguće bez slobodnog čovjekovog djelovanja.

Berdjajev je zaoštrio svoje stajalište u odnosu na službenu Rusku pravoslavnu Crkvu, i to upravo gledaju »filozofski«, egzistencijalno na svoju slobodu, a ne realistički, zbiljski, onako kako je to moguće. Nije tako teško uvidjeti da se mistično pravoslavlje, pravoslavlje svetaca, nalazi u okviru »sinodalno-ober-tužilačkog pravoslavlja«, ali da ga mistično pravoslavlje nadvisuje i nadahnjuje. A cijepanje na njegovo egzistencijalno kršćanstvo nije gledanje u okviru vjerske ljubavi, već »samostalno slobodnog« filozofiranja, koje previše gleda na juridičko-socijalnu stranu, a premalo na spoj juridičko-socijalnog i mističnog.¹⁶ To je fundamentalni problem odnosa između slobode, kako je shvaća Berdjajev, i Crkve koju shvaća na spomenuti način.

Možemo li ipak nešto naučiti?

Možemo. Prije svega to da Berdjajev odbija svaku podjeljenost u svojoj tzv. Ivanovoj Crkvi. Traži jedinstvo. To ćemo naći u ljubavi Evanđelja i evanđeoskog života. Silno ga je smetalo ne samo nejedinstvo Ruske pravoslavne Crkve u njegovo vrijeme već i svih kršćanskih Crkava u svijetu. To je za njega bio dokaz da to ne može biti Kristova Crkva ili Kristovo kršćanstvo, već ljudska tvorevina. I on osjeća teškoću jedno i drugo spojiti odnosno odijeliti, ali mu je sasvim jasno jedno: naći se u Kristovoj ljubavi. Sigurno ga u tom opterećuje osuda pape Hormuzda da katolicima ili latinima nije dozvoljeno moliti zajedno s grcima ili pravoslavicima,¹⁷ dok Krist moli za sve da budu jedno! Ili Celularijeva

•

¹⁵ Isti, *Postoji li u pravoslavlju sloboda misli i savjesti*, Put' 59, str. 55; *O personalističkoj i univerzalističkoj misli Rusije*, Bogdan Radica, Agonija Evrope, str. 198—99; *Filosofia neravenstva*, str. 236—8.

¹⁶ Isti, *Odgovor protojereju S. Četverikovu*, Put' 50, str. 49; E. Porret, *La philosophie chrétienne en Russie — Nicolas Berdiaeff*, str. 16—20, Neuchâte 1944.

¹⁷ Juraj Kolarić, *Pravoslavni*, Zagreb, 1985. To se odnosilo na one koji nisu u jedinstvu s Katoličkom Crkvom i na moljenje prigodom euharistijske službe.

optužba latina zbog njihovih hereza;¹⁸ upozorimo da su te optužbe naše svoje proširenje i primjene u Ruskoj pravoslavnoj Crkvi toga vremena. Zapravo, konačni se raskid odigrao 1054. g. u tadašnjim povijesno-političkim prilikama.¹⁹ Poslije Berdjajevljeve smrti dogodilo se ono što bi ga sigurno obradovalo kao gest pomirenja i jedinstva, a ne razdvojenosti. »Iz zajedničke izjave pape Pavla VI. i ekumenskog patrijarha Atenagore I, kojom je 7. prosinca 1965. obostrano dokinuto izopćenje, proizlazi da su ekskomunikacije bile uperene protiv pojedinih osoba, a ne protiv samih Crkvi. Tako možemo reći da događaj iz 1054. g. nije značio i konačan prekid crkvenog zajedništva između Rima i Carigrada. Teško je, dakle, reći kada je točno došlo do raskola.«²⁰

No da se on odražava kroz povijest to je sasvim sigurno. To je, dakako, navodilo Berdjajeva uz ono što je »svojom slobodom« u egzistencijalnom filozofiranju počeo naglašavati svoju »Ivanovu Crkvu«, koja bi u duhovnom smislu i na temelju prave slobode bila ono što Krist traži: »da svi budu jedno!« To, doduše, Berdjajev ne obrazlaže kao mogućnost za svakoga, već kao dar pojedincima koji moraju nastojati »da svi budu jedno!« To je u njegovoj filozofiji jedan put, stvaralačko djelovanje, slobodno pripravljanje za nastup kraljevstva nebeskog.

Dakako, za Berdjajeva ni Pravoslavna ni Katolička Crkva nije u njegovu shvaćanju »Ivanova Crkva«. Ali Berdjajevljevo razmišljanje o Crkvi može nas voditi prema većem sjedinjenju kršćanskih Crkava. To je njegov put i težnja, što ne znači da je njegovo filozofiranje posve ispravno.

Zaključak

Povijest raskola i nastojanje oko ponovnog jedinstva, kako nam, s više ili manje emocija i ispravnog tumačenja stvari, pokazuju povjesničari, trebamo objektivno promatrati. Bez toga ne može biti ozbiljena Isusova nauka i molitva: da svi budu jedno.

Ako bismo u tom smislu pogledali Berdjajevljevu domovinu Rusiju, onda bismo u njoj lako prepoznali Homljakovljevu misao o Crkvi, koja nije jedinstveno prihvaćena ni u smislu sabornosti — pogotovo ne u ekstenzivnom smislu, iako bi bila bliža Berdjajevljevu mišljenju sabornost u intenzivnom smislu, u dubini duhovnosti. No Homnjakov je pisao i to

¹⁸ To je više proizlazilo iz političkih neprilika. Leon IX (1049—1054), da bi se zaštitio od Normana, ušao je u južnu Italiju, koja je u crkvenom pogledu pripadala carigradskom patrijarhu Mihaelu Celulariju kojemu se tada pružila prilika da napadne papu i Zapadnu Crkvu. Optužbe su bile gotovo beznačajne i smiješne, kao i one dvjesta godina prije u vrijeme Focija: krivovjere, upotrebljavanje beskvasnog kruha u misi, post subotom i izostavljanje riječi aleluja u korizmi. Vidi o tom: Juraj Kolarić: *Pravoslavni*, Zagreb, 1985, str. 18—32.

¹⁹ Juraj Kolarić, isto, str. 32.

²⁰ Karl Bihlmeyer-Herman Tuchile: *Kirchengeschichte*, II, Paderborn, 1960, str. 98—101; Hubert Jedin, *Crkveni sabori — Kratka povijest*, Zagreb, 1980, str. 18; usp. Juraj Kolarić, isto str. 33.

²¹ J. Kolarić, nav. dj., str. 179—208.

da: »Slaven ne može biti iskren Slaven izvan pravoslavlja«, pa je ova misao u našim okvirima primila malo prošireno značenje laika Jovana Cvijića da »onaj ko brani srpstvo čuva u to vreme i pravoslavlje, ko je veran pravoslavlju odan je u isto vreme srpstvu. Jer po shvatanju naroda i pravoslavlje i srpstvo je od vjeka bilo veliko i sveto.«²²

Ta je misao, očito, suprotna Berdjajevljevu shvaćanju jedinstva kršćanstva i Crkve koje je u njegovoj »Ivanovoj crkvi« pogrešno shvaćeno per excessum, dok je Homnjakovljevo i Cvijićevo mišljenje krivo per defectum.

Dr. F. Grivec u svojoj knjizi *Pravoslavlje*, u vezi s pogrešnim mislima Homljakova: »Slaven ne može biti iskren Slaven izvan pravoslavlja«, piše o shvaćanju Vladimira Solovljeva o pravoslavlju ruskog naroda. On strogo razlikuje, kaže, između istinskoga (pravovjernog) pravoslavlja ruskog naroda i protukatoličkog lažnog pravoslavlja... Ruski narod ne zanima častohlepnost i protukatolička mržnja grčkoruske hijerarhije i ne razumije bogoslovske netočnosti, fikcije, koje su plod grčke protukatoličke mržnje. Ruski je narod s čistim propovijedanjem primio kršćansku vjeru i pobožnost. U pobožnosti ruskog naroda ne nalazimo protukatoličkih vjerskih razlika kao što je »filioque«, već možemo opaziti iskrenu pobožnost prema Majci Božjoj kao i kod katolika. Zato je Vladimir Solovjev za sebe rekao da je sin pravovjernog naroda i Pravoslavne crkve, koja ne govori i ne naučava onako kako to diktira svjetovna vlast, već kako to naučavaju sveti oci i njihovi učenjaci.²³

Ta bi misao bila daleko bliža idealu Berdjajevljeve »Ivanove Crkve«, koja bi se ipak temeljila na svetom monaštvu, svetim isposnicima, svetim tražiteljima istine, svetim asketama i misticima koji prije svega ljube Boga.²⁴ To naravno, ne vrijedi samo za pravoslavce već i za katolike, i za sve vrste kršćana, što, dakako, ne znači da se u tom smislu prihvaća zamisao Berdjajevljeve »Ivanove crkve«, već samo to da bismo svi zajednički uznastojali stvoriti jedinstvo s Bogom i vjernicima.

U tom smislu za katolike *Zakonik kanonskog prava* u kanonu 755, §1. veli: »Sav Biskupski zbor, a prvenstveno Apostolska Stolica imaju zadaću da kod katolika podupiru i vode ekumenski pokret, čija je svrha obnova jedinstva među svim kršćanima, koje je Crkva dužna promicati po Kristovoj volji.« A u § 2. istog kanona čitamo: »isto tako zadaća je biskupa i, prema pravnoj odredbi, biskupskih konferencija da promiču to jedinstvo i da prema različitim potrebama i prilikama daju praktične odredbe, vodeći računa o propisima koje je donijela vrhovna crkvena vlast.«

Misao ovog kanona je ostvarena kod nas i u osnivanju *Biskupske komisije za ekumenizam* (17. lipnja 1967.), kojoj je zadaća uz molitvu što

²² *Vjesnik*, 1967, 427, 1; J. Kolarić, nav. dj., 203.

²³ F. Grivec, *Pravoslavlje*, Ljubljana, 1918, 65. Sasvim protivno piše F. M. Dostojevski, v. V. Miler-Lanter, *Dijalektika ideja Dostojevskog*, Beograd, 1986, 23.

²⁴ Konrad Onasch, *Einführung in die Konfessionskunde der orthodoxen Kirchen*, Berlin, 1962, 204; N. Berdjajev, *Živaja Cerkov i religiozno vrozrodenie Rossii*, Sofia I, 1923, 134; N. Berdjajev, *O prirodi vere, Svetosavlje*, 1933, 175.

dublje poznavanje stvari »raskola« i dakako uklanjanje »hereza«, koje u početku nisu niti postojale, već ih je nagomilala društveno-povijesna zbilja ljudskog a ne božanskog elementa u Crkvi. U našim krajevima, sasvim sigurno, više nacionalnoga i emotivnoga nego duhovnoga. Možda je to najveći uzrok koji sprečava dublje ekumensko proučavanje i zblizavanje, a to biva osobito onda kad na crkvene ljude djeluju misli onih, koji nemaju ništa sa crkvenošću, duhovnošću, s Božjim stvarima.

Dakako da nas to neće približiti jedinstvenom gledanju i životu kršćanstva među nama i u nama. Stoga je veoma dobro izabrana metoda razgovora o stvarima u kojima se kršćanske Crkve slažu, što vodi do Isusove molitve: *da svi budu jedno!*

Berdjajevljevi je put u tom smislu — filozofski gledano — sigurna težnja k jedinstvu. Praktično on sigurno ne isključuje iz svog kršćanskog nastojanja ulogu Evanđelja u životu kršćana kao najvažniji put do jedinstva. U tom bi smislu za nj bila, teološki gledano, nelogična misao, koju je svojedobno izrekao g. Danilo Krstić, vikarni episkop patrijarha Germana, koji je katolicima osporio valjanost njihovih sakramenata.²⁵ Ne dopire li ta tvrdnja do nekih povijesno »znanih« makinacija, u kojima je više vidljiva u Božjoj Crkvi emocionalna snaga, a ne prava istina, ono što Bog hoće.²⁶

Ne znam kako bi Berdjajev gledao na g. dra Atanazija Jevtića, profesora Teološkog fakulteta Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu, koji je pristupovao kao promatrač na sjednici »Vijeća za ekumenizam« BKJ (30. rujna 1975) i izjavio da je za Pravoslavnu Crkvu »neprihvatljivo i nemoguće zajedničko moljenje i molitveno opštenje sa nepravoslavnima i svim onima koji su van opštenja u pravoj veri i bogoslužbenom-evharistijskom životu Pravoslavne crkve.«²⁷ Možda je veća teškoća od ovih izjava to što Srpska pravoslavna Crkva nije to dosad niti demantirala, a niti službeno komentirala.²⁸

Veliki pravoslavac i Rus Nikolaj Berdjajev to nikako ne bi prihvatio gledajući na svu povijest Crkve sa svim ljudskim negativnim elementima, već bi se oslanjao mnogo više na Božju snagu milosti, na Božji dar, koji čisti i oplemenjuje ono što je samo ljudsko.

•

²⁵ Juraj Kolarić, isto, str. 187; *Glas Koncila*, 1969, 22, 6—7.

²⁶ Mislim da je članak g. Vase Ivoševića, *Pogled na bogoslovsku misao u filozofiji Nikolaja Berdjajeva*, *Pravoslavna misao*, 1978, 85—103, veoma instruktivan, no nešto je piscu izmaklo u bilješci 67: »Ne bismo se složili s mišljenjem J. Kribla da je pravoslavna antropologija slabo razrađena.« To, naime, nije moja misao, već misao Nikolaja Berdjajeva koju ja navodim u spomenutom tekstu moje studije: *Berdjajeva antropologija*.

²⁷ *Vesnik*, 1976, 637, str. 3; Juraj Kolarić, isto, 187. Čini mi se da u ovu kategoriju mišljenja spada i sve ono što sam primio od g. D. Trufumovića, u hitno-preporučenom listu od 20. VII. 1981. u vezi s mojom monografijom: »*MISLI uz Berdjajevljevu vrijednost kršćanstva i nevrijednost kršćana*«, gdje g. Trifumović pogrešno tvrdi u svom listu: »Za Pravoslavnu crkvu koju Berdjajev predstavlja u slici kao Crkvu Jovanovu...« To Berdjajev nigdje ne veli u obrazlaganju Petrove i Ivanove crkve, kao što smo to već naglasili. Ovo dakako nije hitan odgovor, ali ipak upozoravajući na ono što je bliže istini.

²⁸ Juraj Kolarić, isto, str. 187.